

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti

- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:
Sharipov Qo'ng'irotboy Avezimbetovich

Elektron nashr. 424 sahifa, 30-iyun, 2023-yil.

Bosh muharrir o'rinbosari:
Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:
Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Rae Kvon Chung, Janubiy Korea, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abdurahmonov Qalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Toshkulov Abduqodir Hamidovich, i.f.d., prof., O'zbekiston Respublikasi Prezidentining yoshlar, fan, ta'lim, sog'liqni saqlash, madaniyat va sport masalalari bo'yicha maslahatchisi o'rinbosari
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'ZR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Sharipov Qo'ng'irotboy Avazimbetovich, t.f.d., prof., TDIU rektori
Oblamuradov Narzulla Naimovich, i.f.n., dots., O'ZR Tabiat resurslari vaziri o'rinbosari
Djumaniyazov Maqsud Allanazarovich, Qoraqalpog'iston Resp. Tabiat resurslari qo'mitasi raisi
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'ZR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Utayev Uktam Choriyevich, O'ZR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'ZR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i
Eshov Mansur Po'latovich, i.f.d., prof., TDIU Akademik faoliyat bo'yicha prorektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMB birinchi prorektori
Abdurahmanova Gulnora Qalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Maqsud Abdullayevich, p.f.d., prof., TDIU Moliya-iqtisod ishlari bo'yicha prorektori
Karimov Norboy G'aniyevich, i.f.d., prof., TDIU huzuridagi PKQTMO tarmoq markazi direktori
Hakimov Nazar Hakimovich, f.f.d. TDIU profesor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU Marketing kafedrasini professori
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., prof., Atrof-muhit va tabiatni muhofaza qilish texnologiyalari ilmiy-tadqiqot instituti
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., Toshkent arxitektura-qurilish universiteti katta o'qituvchisi
Kamilova Iroda Xusniddinova, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti

Ekspertlar kengashi:

Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Imomqulov To'liq Burxonovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,
O'ZR Tabiat resurslari vazirligi,
O'ZR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot"
jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli
qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

MUNDARIJA

Sanoat korxonalarida energiyadan foydalanish samaradorligini oshirishning asosiy yo'nalishlari	6
Buzrukxonov Sardorxon Sarvarxon o'g'li , mustaqil izlanuvchi	
Klasterlarni rivojlantirishda fermer xo'jaliklarining strategik boshqaruvi	11
Karimova Nilufar , tayanch doktorant	
Application of Information and Communication Technology to Promote Economic Development of Tourism Services in Uzbekistan	16
Peng Xinge , PhD Researcher	
O'zbekistonda qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan samarali foydalanishning asosiy yo'nalishlari	21
Xotamov Ibodulla Sadullayevich , i.f.n., professor, Najmiddinov Yakhyo Fazliddin o'g'li , kafedra assistenti	
Suv ta'minot korxonalarida biznes jarayonlari bo'yicha boshqaruv hisobi tizimida hisob yuritishning xususiyatlari	28
Saidakbarov Xusniddin Abdusalomovich , PhD, katta o'qituvchi	
O'zbekiston ichki oziq-ovqat tovarlari bozorini to'ldirishning o'ziga xos xususiyatlari	31
Azlarova Munira Muhammad Amin qizi , tadqiqotchi	
Assessing the Implementation of Sustainable Practices in Higher Education Institutions to Drive the Transition towards a Green Economy: A Management Perspective	40
Kuzikulova Dilfuza	
Qualitative functional development in industrial production	49
Ziyayeva Mukhtasar Mansurdjanovna , TSUE, DSc, assistant professor	
Temir yo'l transportini mahalliyashtirishni moliyalashtirish mexanizmning hozirgi holati	54
Xamrayev Djamshid Panjiyevich , mustaqil tadqiqotchi	
Enhancing Education Management for Green Development in Engineering Programs: Strategies, Challenges, and Outcomes	61
Eshbayev Oybek , Department of English Language	
Exploring the Role of Effective Management Practices in Achieving a Sustainable Green Economy	68
Rozikov Ravshan , Department of English Language	
Enhancing Vocational Competence of Future Economists through English Language Lessons in the Context of the Green Economy	76
Kurbanova Nigina , Department of English Language	
Empirical test of regional economic innovation and development along the Belt and Road	85
Kalonov Mukhiddin Bahritdinovich , professor	
Shao Junling , PhD student, researcher	
Analysis of the Impact of Cross border Investment and International Economic Integration	90
Zhao shenghan	
Yashil iqtisodiyotni moliyalashtirishda bank moliya texnologiyalarining ahamiyati	96
Abduraximova Dilora Karimovna , PhD	
Rivojlangan mamlakatlarda bilimlar iqtisodiyoti konsepsiyasidan samarali foydalanish yo'nalishlari	101
Xasanxonova Nodira Isametdinovna , PhD	
Biznes inkubator orqali kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarini shakllantirishda "yashil logistika" tamoyillaridan foydalanish	107
Narzullayev Shodiyor Eshpulatovich , kafedra assistenti	
Innovatsion faoliyatning asosi – intellektual salohiyat	112
Kaxorova Anora Nusratovna , kafedra assistenti	
Ijro hokimiyati organlari faoliyatini baholash mezonlari tushunchasi va turlari	118
Qahramon Usmanovich Umidullayev , yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD)	
Temir yo'l transportida mahalliyashtirishni moliyalashtirishning huquqiy asoslari	124
Xamrayev Djamshid Panjiyevich , mustaqil tadqiqotchisi	
Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari bo'yicha moliyaviy hisobot: tayyorlash va avtomatlashtirish	129
Tulayev Mirzakul Salamovich , dotsent	
O'zbekistonda kichik tadbirkorlikni rivojlantirishning samarali yo'llari	133
Sh. B. Babayev , dotsent; M. R. Qulmetov , dotsent	
Sug'urta kompaniyalari to'lov qobiliyatini kengaytirish yo'nalishlari	138
G'aniyev Shahriddin Vohidovich , professor, i. f. d. (DsC), Qarshiyev Daniyar Eshpulatovich , i. f. f. d. (PhD)	

Повышении роли цифровой трансформации банков в современном этапе развития экономики	144
Жиянова Наргиза Эсанбоена , к.э.н., проф., Азимжонова Малика Шавкат қизи , специалист первой категории	
To'qimachilik korxonalarida tejamkor ishlab chiqarishni tashkil etishda mehnat resurslari va ishlab chiqarish quvvatlaridan foydalanish samaradorligi	150
Yaxyayeva Inobat Karimovna , dotsent, PhD	
Liquidity and recent changes of government securities market in the United States, the United Kingdom and Japan.....	154
Kholikov Khamidulla Vaydulla ugli	
“История экономических учений” как основная дисциплина в подготовке конкурентоспособных кадров экономистов	160
Хакимов Назар Хакимович , доктор философских наук, профессор	
The importance of strategic management and strategic leadership	166
Reyimberdiyev Baburbek Adilbek o'g'li	
Exploring the Role of Higher Education in Fostering Green Economy Transition: A Systematic Analysis of Curriculum Integration and Skill Development.....	170
Xasanova Zarina , Department of English Language	
Inson kapitalini joriy etish tizimi va xodimlar daromadi o'rtasidagi o'zaro ta'sir tahlili.....	178
M. O. Hamroqulov , katta o'qituvchi	
Yetuk mutaxassis tayyorlash – kelajak uchun sarmoya.....	185
Farhod Bagibekovich Xalimbetov	
Analysis of new established and liquidated enterprises as a basis for jobs (On the example of Samarkand region)	188
Saidov Nurali Rakhimovich	
Basing and forecasting the priorities of introducing innovative medical services in Khorezm region.....	193
S. M. Rakhimova	
Оптимизации операционной стратегии и повышение экономического потенциала хлопково-текстильных кластеров	197
Джурабаев Отабек Джурабаевич , доцент	
Soliq to'g'risidagi qonunlarni buzganlik uchun yuridik javobgarlikka tortishning huquqiy asoslari	204
Hakimov Feruz Xurshid o'g'li , talaba	
Hayot sug'urtasining rivojlanishi va uning ijtimoiy hayotdagi o'rni	207
Baratova Dinora Alisherovna , katta o'qituvchisi	
Edge Computing texnologiyalari	213
Qulmatova S. , PhD, katta o'qituvchi; Karimov Botir , katta o'qituvchi	
Aksiyadorlik kapitalida davlat ulushini qisqartirish va xususiylashtirish holati	218
Mamatov Bahromjon Shavkatovich , PhD, dotsent	
Xususiylashtirishning ijobiy imijini shakllantirishning nazariy jihatlarini.....	223
Odilova Sitora Sayfitdin qizi , katta o'qituvchi	
Tomorqa xo'jaliklarida oziq-ovqat mahsulotlari yetishtirish hajmining prognoz ko'rsatkichlari	228
Saydullayeva Fotima Jozilovna , assistant	
O'zbekiston sug'urta bozori rivojlanishining o'ziga xos xususiyati.....	235
Xasanov Xayrulla Nasrullayevich	
O'zbekiston yoshlarida volontyorlik faoliyatini rivojlantirishning ijtimoiy-siyosiy va huquqiy mexanizmlari: jahon va mahalliy tajriba	241
Qudratov Anvarmirzo Murodillayevich , siyosiy fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD)	
Культурологический аспект преподавания русскоязычной литературы Казахстана в ВУЗе	247
Оспан Айзада Бейсенқызы , докторант 2 курса	
Tijorat banklarida kreditlash riskini boshqarish holati tahlili.....	251
Mirzoyev Feruz Mamurjonovich , mustaqil izlanuvchi	
Tijorat banklari aktivlarini diversifikatsiyalashning zamonaviy holati va tendensiyalari.....	259
Abdualim Abdujabbor o'g'li Abdurazzoqov , mustaqil tadqiqotchi	
Significance and prospects of using economic-mathematical models in analysis of our country's economic growth	267
Rasulov Jamshid Shokir o'g'li	
Bank daromadlilik ko'rsatkichlariga makroiqtisodiy omillar ta'siri.....	274
Madraimov Xabibulla Madaminovich , assistant o'qituvchi	

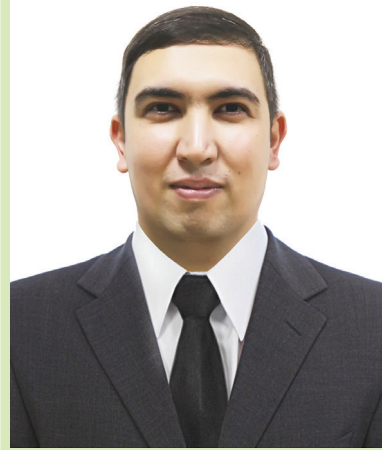

Xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirishning ilmiy konsepsiyalari	282
Mamatov Mamajan Axmadjonovich , i.f.n., dotsent	
Qishloq xo'jalik mahsulotlari ishlab chiqarishni rivojlantirishning makroiqtisodiy barqarorligini ta'minlash	288
Ergashova Nargiza Boboxonovna , talaba	
Budjet-soliq va pul-kredit siyosatini muvofiqlashtirishning nazariy yondashuvlari	296
Hakimjon Hakimov , tadqiqotchi	
Innovatsion-brokerlik faoliyatini rivojlantirishda moliyaviy injiniringni ahamiyatini oshirish istiqbollari	301
Saipnazarov Sherbek Shaylavbekovich , dotsent	
O'zbekistonda inson kapitalini rivojlantirishda ta'lim xizmatlari bozorining ahamiyati	306
Babadjanova Malika Ruzimovna , assistent o'qituvchi	
O'zbekiston sug'urtalovchilarining moliyaviy barqarorligini ta'minlashda qayta sug'urtaning roli	312
Kamilov Baxramjon Umardjonovich	
Shaxs ma'naviy-axloqiy tarbiyasi hamisha muhim	317
Bekdavlat Aliyev , professor, falsafa fanlari doktori	
Jismoniy shaxslar daromadini soliqqa tortishning zamonaviy tendensiyalari	321
O. T. Nurmatov , PhD	
Milliy mahsulotning mazmuni, tarkibiy qismlari va harakat shakllarini tadqiq qilishning nazariy-uslubiy asoslari	327
Abdullayev Suyun Artiqovich , O'zbekiston jahon tillari universiteti prorektori	
O'zbekiston Respublikasidagi yirik tijorat banklari kreditlash amaliyotining ekonometrik tahlil va natijalari	335
Kaxxarov Ulug'bek Xalmatovich , mustaqil izlanuvchi	
Aksiyadorlik jamiyatlari faoliyatda ichki nazorat va auditning xususiyatlari	346
Saidaxmedova Aida Mirzayevna , katta o'qituvchi	
Yangi O'zbekistonda yog'-moy korxonalari personalini boshqarishni takomillashtirish	352
D. A. Azlarova , PhD	
The Intersection of Sustainability and Economic Development: Balancing Environment and Business Needs	360
Kholikova Rukhsora Sanjarovna , PhD, Izzatulloev Bakhodir Ubaydullo ugli , student	
Davlat-xususiy sheriklikni tashkil etishning huquqiy-institutsional mexanizmlari	364
Zuhra Abdikarimova , tayanch doktorant	
Zamonaviy portfel nazariyasi asosida samarali portfelni shakllantirish	370
Sindarov Fazliddin Qahramonovich , kafedra assistenti	
Iste'molchilarning qandolat mahsulotlariga bo'lgan talablarini raqamli platformalar orqali tadqiq qilish yo'llari	376
To'ychiyeva Vasila Faxriddin qizi , assistent	
Investitsiya muhiti va faoliyati natijalarini baholash uslublari	381
B. K. Tuxliyev , professor	
Sanoat korxonalarida resurslar salohiyatini tizimli tahlil qilish – korxonalarining iqtisodiy barqarorligini ta'minlash omili sifatida	386
Madraximova Gulasal Ro'zimboy qizi , PhD	
Mintaqada kichik biznes va xususiy tadbirkorlik rivojlanishi tahlili (Xorazm viloyati misolida)	391
Aminboy Sa'dullayev , i.f.n, dotsent, Dilshod Vaisov , magistr, Farhod Egamberganov , magistr	
Xizmatlar ko'rsatish korxonalarini soliqqa tortish amaliyoti va uni takomillashtirish	397
Pardayev Jamshid Muzaffarovich , tadqiqotchi	
Asosiy kapitalga yo'naltirilgan investitsiyalar: yutuqlar, kamchiliklar va yechimlari	403
Muxitdinova Kamola Alisherovna , PhD	
Directions of attracting foreign capital and specific characteristics of the eurobond transaction	407
Gafurov Olimjon , teacher, Kholmuminov Humoyun , teacher, Abrueva Sevinch , student,	
Формирование международных систем бухгалтерского учета в условиях глобализации экономики	411
Ф. Т. Абдувахидов , доцент, А. Ю. Нурмухаммедов , доцент	
Qishloqda turizmni tashkil etishning mamlakatimiz taraqqiyotiga ta'siri	417
Jo'rayeva Nargiza Abduvohidovna , dotsent	
Public debt, poverty and economic growth of Uzbekistan	420
Mirzamakhmudov Marufjan Mahamadsharif ugli	

INNOVATION- BROKERLIK FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHDA MOLIYAVIY INJINIRINGNI AHAMIYATINI OSHIRISH ISTIQBOLLARI

Saipnazarov Sherbek Shaylavbekovich
TDIU Soliqlar va sug'urta ishi kafedrası dotsenti

Annotatsiya: maqolada moliyaviy injiniring orqali qimmatli qog'ozlar bozorini rivojlantirishda brokerlik faoliyatini rivojlantirish masalalari ko'rib chiqiladi. Bundan tashqari, jahon tajribasini chuqur tahlil qilish orqali "innovatsion-brokerlik tizimi"ni respublikamiz moliyaviy injiniring asosida qimmatli qog'ozlar bozoriga qo'llash bo'yicha amaliy tavsiyalar beriladi.

Kalit so'zlar: qimmatli qog'ozlar bozori, moliyaviy injiniring, broker, innovatsiya, innovatsiya-broker, investitsiya, emitent.

Аннотация: в статье рассматриваются вопросы развития брокерской деятельности в условиях развития рынка ценных бумаг посредством финансового инжиниринга. Кроме того, путем глубокого анализа мирового опыта даны практические рекомендации по применению «инновационной брокерской системы» на фондовом рынке на основе финансового инжиниринга нашей республики.

Ключевые слова: рынок ценных бумаг, финансовый инжиниринг, брокер, инновация, инновационно-брокерский центр, инвестиции, эмитент.

Abstract: the article considers the issues of development of brokerage activities in the development of the securities market through financial engineering. In addition, through an in-depth analysis of world experience, practical recommendations are given on applying the "innovative brokerage system" to the stock market based on the financial engineering of our republic.

Key words: securities market, financial engineering, broker, innovation, innovation and brokerage center, investment, issuer.

KIRISH

Keyingi paytlarda qimmatli qog'ozlar bozori korxona va tashkilotlarga investitsiyani jalb etishning eng muhim omili bo'lib qoldi. Shuning uchun zamonaviy iqtisodiyotni rivojlanishi qimmatli qog'ozlar bozori pul resurslarini taqsimlash mexanizmi orqali investitsiyalarni ko'paytirish masalasi dolzarb bo'lib qolmoqda. Keyingi paytlarda respublikamiz qimmatli qog'ozlar bozorida ham katta o'zgarishlar amalga oshirildi. Jumladan, bozorda turli yangi institutlarning kirib kelishi, turlicha murojaat qiluvchi vositalar sonini ortib borishi, iqtisodiyotni liberalizatsiya qilish sharoitida moliya bozorini deregulyatsiya qilinishi, bozorda raqobatni o'sishi va xizmat sifatini oshishi bozorning ishirokchilari professional emitentlar va investorlar uchun qulayliklar yaratmoqda.

Ammo shuning bilan birga hali bu sohani rivojlantirish bo'yicha ko'plab ishlar amalga oshirish zarurligi Prezidentimiz Sh. Mirziyoyev tomonidan ko'rsatib o'tildi. Jumladan, ta'kidlanishicha, qimmatli qog'ozlar chiqarib, ularni fond bozorida sotish mexanizmidan samarali foydalanilmayapti. Fond bozorida aksiyalarning jami qiymati 25 trillion so'm bo'lib, yalpi ichki mahsulotga nisbatan 6 foizga ham yetmaydi. Bu ko'rsatkich Singapurda 188 foiz, Malayziyada 112 foiz, Rossiyada 34 foizni tashkil etadi. Mamlakatda joriy yilda chiqarilgan davlat obligatsiyalari valyuta birjasi orqali faqatgina tijorat banklariga sotilgan. Fond bozori professional ishtirokchilari soni 100 taga ham bormaydi ^[1].

Demak, quyilgan vazifalarni amalga oshirishda moliya bozori vositalari bo'lgan qimmatli qog'ozlar bozori ishtirokchilarini professionallik darajasini oshirish, bozorda ularning faoliyatini yaxshilashda axborotlar shaffofligini ta'minlash, me'yoriy hujjatlarni qayta ko'rib chiqish asosida turli cheklovlarini olib tashlash kabi dolzarb masalalarni hal etish muhim hisoblanadi. Respublikamiz qimmatli qog'ozlar bozori ishtirokchilaridan bugungi kunda eng muhim yo'nalishi sifatida qaralayotgan brokerlik faoliyatini rivojlantirishda xalqaro tajribani chuqur tahlil qilish orqali yangi zamonaviy xizmatlarini bozorga olib kirish dolzarb masala bo'lib qolmoqda.

MAVZUGA OID ADABIYOT SHARHI

Qimmatli qog'ozlar bozorida ishtirokchilarni professionallik darajasini oshirish muhim omillardan biri sanaladi (Gasanov, 2007). Aynan bozorning aktiv ishtirokchisi brokerlik faoliyatini rivojlantirish respublikamiz qimmatli qog'ozlar bozorini eng muhim masalalaridan biri sifatida e'tirof etish mumkin. Brokerlik faoliyatini rivojlantirishda barcha bozor ishtirokchilari tomonidan bozorni shaffofligini va axborotlarni yetkazishda ochiqlikni ta'minlash, yuzaga kelishi mumkin bo'lgan risklarni kamaytirish, bozorni samarali ishlashini ta'minlash hamda joylardagi bozorlar faoliyati bilan integratsiyani amalga oshirish muhim hisoblanadi (Kazakov, 2014).

Brokerlik faoliyatini o'rganish barcha iqtisodiy tadqiqotlarda alohida obyekt sifatida o'rganilmagan. Bu esa brokerlik faoliyatini yangi innovatsion texnologiyalar hamda axborot-kommunikatsiyalar asosida rivojlantirish masalalarini orqaga so'rib kelmoqda ^[2].

Rus olimi Yanukyan (2006) brokerlik faoliyatini professional darajada bo'lishi, fond bozorini rivojlanishini ustuni hisoblanadi deb ta'kidlaydi. Burenin (2008) o'z tadqiqotlarida portfel qimmatli qog'ozlarni boshqarishda bozor ishtirokchilarini rolini oshirish muhim masala sifatida qaraydi. Uning fikricha bu sohaga yangi texnologiyalarni olib kirish faoliyat samaradorligini oshirish garovi deb hisoblaydi.

Lyalin, Vorobev (2018) fikricha har qanday qimmatli qog'ozlarni bozorga joylashtirishda ularning ishtirokchilari muhim rol o'ynashini ta'kidlab, bozor tsiklini o'zgarishi u yerda ishtirok etuvchilarning professional tajribasi asosida yuritilishi lozimligini keltiradi. Mualliflar fikricha har bir operatsiyaga professionalcha yondoshuv bo'lmasa, bozorda turli darajadagi risklarni yuzaga kelishi ehtimoli oshib boradi. Bu esa fond bozorida turlicha holatlarni keltirib chiqaradi. J. Koreyalik olimlar Keunsoo Kim, Jinho Byun (2018) o'z tadqiqotlarida J. Koreyaning fond bozorini dunyo meqiyosida 11 o'rinda bo'lishini, ular bozor ishtirokchilarini professional faoliyati bilan baholaydilar.

Respublikamiz olimlaridan Butikov (2008) fond bozorimizdagi ishtirokchilar hali professional darajada emasligini, bu sohada ko'plab amaliy tadbirlar tashkil etish zarurligini keltirib o'tadi. Olimning fikricha bugungi kunda ma'lum bir sohagina fond bozorida brokerlik faoliyati bilan qatnashayotgani, bu esa bozorda monopol holatni kuchayishiga olib kelganini tahlil qilib bergan.

Brokerlik faoliyatini rivojlantirish fond bozorida savdo hajmining o'sishiga, investorlarni ko'plab jalb etish imkonini oshiradi. Shuning uchun bugungi kunda rivojlangan davlatlarda brokerlik sohasini rivojlantirish masalalariga alohida e'tibor qaratishadi. Hozirgi kunda brokerlik sohasiga yangi innovatsion texnologiyalarni olib kirish asosida uni faoliyatini rivojlantirish rivojlanib kelayotgan davlatlarda muhim sohalardan biri sifatida qaralmoqda (Jukov, 2009). Brokerlik sohasini yangi innovatsion-broker tizimi joriy etish asosida yangi xizmatlar taklif etilmoqda. Jumladan, tahlillar natijasiga tayanadigan bo'lsak, rivojlangan davlatlar AQShda brokerlik faoliyatini rivojlantirish maqsadida yagona konsepsiya ishlab chiqilgan bo'lib, bu sohada faoliyat olib borayotgan barcha kompaniyalarni yagona tamoyillar asosida birlashtirgan (Berzon, 2019). Ularning bozordagi faoliyatini rivojlantirish maqsadida bozorda axborotlar ochiqligi, shaffofligi to'liq ta'minlangan. Bunday tartibdagi strukturani yaratilishi investorlarning brokerlar bilan ishlash imkoniyatini oshirgan, raqobatni oshishiga, xizmatlar sifatini yaxshilanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatgan.

TAHLIL VA ASOSIY NATIJALAR

Jahon amaliyotida brokerlik xizmatlari asosan 10 yoki undan ko'proq brokerlar xizmatiga to'g'ri keladi.

1-jadval: Jahon birjalarida bozor kapitallashuvi darajasi bo'yicha reytingi, mlrd. AQSh dollari ^[3].

№	Birja nomi	Mamlakat	Bozor kapitallashuvi (mlrd. AQSh dollari)	Emitentlar soni	Savdo hajmi (mlrd. AQSh dollari)
1	ICE&NYSE	AQSh	20 679	2 285	19 341
2	Nasdaq OMX	AQSh	11 080	4 077	17 639
3	Shenzhen SE	Xitoy	2 405	2 134	7 563
4	Japan Exchange	Yaponiya	5 297	3 657	6 297
5	Shanghai SE	Xitoy	3 919	1 450	6 116
6	LSE Group	B. Britaniya	3 638	2 479	2 548
7	Korea Exchange	J. Koreya	1 414	2 207	2 521
8	HKEx	Gonkong	3 819	2 315	2 340
9	Euronext	El	3 730	1 208	2 203
10	Deutsche Börse	Germaniya	1 755	514	1 818
24	Moskva	Rossiya	576	225	167

Bizga qo'shni davlatlar Qozog'iston Respublikasi KASE fond birjasini 2021-yildagi ko'rsatkichlarini tahlil qiladigan bo'lsak, qimmatli qog'ozlar sotuv hajmi o'tgan yilga nisbatan 40% oshgan bo'lib 4,9 trln. tengeni tashkil etgan. Aksiya va korporativ obligatsiyalarning sotuv hajmi 2 barobarga oshgan. KASE indeksi 2021-yilda 7 % oshib 2 304,94 punktga ko'tarilgan. 2021-yilda KASE qimmatli qog'ozlarning 71 vositalari orqali 46 ta emitent ishtirok etgan bo'lsa, 2022-yilda yangi 22 vositalariga 20 ta emitent listing kompaniyalari kiritilgan. 2021-yilda KASE emittentlarning umumiy soni 2019-yilda 113 ta bo'lgan bo'lsa, 2021-yilda ularning soni 130 tani tashkil etgan. Birjani rivojlantirish maqsadida ishlab chiqilgan strategiyaga asosan 6ta birjalar orqali axborotlarni almashish yo'lga qo'yilgan. Jumladan, Citigroup Global Markets Ltd, S&P Global Inc (former SNL), Statpro Canada Inc, AO "Fridom Finans", TOO "Atameken Business Channel", AO "Rayffayzenbank". Bundan tashqari axborotlar bo'yicha mahsulotlarni yetkazish maqsadida Xitoy davlatining China Investment Information Services Limited (CIIS) kompaniyasi bilan hamkorlik o'rnatilgan. 2019-2021 yillar oralig'ida fond bozorida axborotlarni yetkazish samaradorligini oshirish maqsadida yangi mahsulot va xizmatlar joriy etilgan.

Jumladan, Non-display / uzatish axboroti; ma'lumotli axborot/birja a'zolariga yetkaziladigan axborotlar; KASE yangiliklari/korporativ holatlar bo'yicha hamda Telegram – bot @KASEInfoBot taqdim etilgan. Birja bozorida ishtirok etuvchilarning 2020–2021-yillardagi o'zaro ishtiroklarini tahlil qiladigan bo'lsak, tadqiqotimiz brokerlar bo'lgani uchun asosiy e'tiborni shu toifaga qaratamiz.

2 - j a d v a l: Qozog'iston Respublikasi fond birjasi ishtirokchilari turli ko'rsatkichlardagi ulushi, foizda ^[4]

Ko'rsatkichlar	Yillar	Ikkinchi darajali banklar	Broker-dilerlar	Yuridik shaxslar	Boshqa institutsional investorlar	Jismoniy shaxslar
Aksiyalar bozoridagi ulushi	2020	2	28	3	4	63
	2021	1	23	16	7	53
Qimmatli qog'ozlar ikkilamchi bozoridagi ulushi	2020	51	5	7	37	0
	2021	64	2	16	18	0
Korporativ obligatsiyalar ikkilamchi bozoridagi ulushi	2020	7	13	44	33	3
	2021	34	12	52	8	0

Jadvalga e'tibor qaratadigan bo'lsak, aksiyalar bozoridagi ishtiroki broker-dilerlar 2020-yilga nisbatan 2021-yilda 5% kamaygan. Ammo boshqa ishtirokchilarga nisbatan ikkinchi o'rinni egallagan. Qimmatli qog'ozlar ikkilamchi bozoridagi ulushi bo'yicha mos ravishda 5 va 2 foizni tashkil etib, qolgan ishtirokchilarga nisbatan ancha past ko'rsatkichga ega bo'lgan. Xuddi shunday holat korporativ obligatsiyalar ikkilamchi bozorida ham yuzaga kelgan. Bu yerda ularning ulushi mos ravishda 13 va 12 foizni tashkil etgan.

3 - j a d v a l: Qozog'iston Respublikasi fond birjasi ishtirokchilari turli ko'rsatkichlardagi ulushi, foizda ^[5]

Ko'rsatkichlar	Yillar	Birlamchi bozor	Ikkilamchi bozor
Davlat obligatsiyalari savdo hajmi (mlrd. tenge)	2020	252,8	1733,1
	2021	791,4	853,4
Aksiyalar savdosi hajmi (mlrd. tenge)	2020	7,6	261,8
	2021	0,5	530,3

Birlamchi bozorda ishtirokchilarning ulushi banklar ulushi 1,0% ni, broker-dilerlar – 0,1% ni tashkil qilgan bo'lsa, qolgan institutsional investorlar – 85,5% ni, yuridik shaxslar ulushi – 13% ni tashkil etgan. Ikkilamchi bozordagi ishtiroki bo'yicha banklar – 63,3%, broker-dilerlar – 2,0%, institutsional investorlar – 17,9%, yuridik shaxslar – 15,5% hamda jismoniy shaxslar – 0,3% ni tashkil etgan. Aksiyalar sotuvida ikkilamchi bozordagi ishtiroki bo'yicha jismoniy shaxslar – 53,3%, banklar – 1,1%, broker-dilerlar – 22,6%, institutsional investorlar – 7,3%, yuridik shaxslar – 15,7% hamda norezedentlar – 10,4% ni tashkil etgan.

Yuqoridagi tahlillarga e'tibor qaratadigan bo'lsak, Qozog'iston Respublikasida ham broker-dilerlik kompaniyalarning bozordagi ulushi past bo'lgan.

Respublikamizda faoliyat olib borayotgan fond birjasini tahlil qiladigan bo'lsak, o'tgan davr mobaynida fond birjasida bir qator normativ-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni o'z vaqtida bajarish va qimmatli qog'ozlar savdosini keng miqyosda tashkil etish hamda yuqori salohiyatli investorlarni, birinchi navbatda, xorijiy investorlarni moliya bozoriga keng jalb qilish maqsadida muayyan ishlar olib borilgan.

2021-yilda birja faoliyatida sezilarli jonlanish kuzatilib, savdo aylanmasining umumiy hajmi 298,6 mlrd. so'mni tashkil qildi va 2020-yil savdo aylanmasiga (299,8 mlrd. so'm) nisbatan yuqori o'sish tendensiyasini

ko'rsatdi. 2021-yilda ushbu ko'rsatkich 687,3 mlrd. so'mni tashkil etgan. O'tgan yillarga nisbatan sezilarli o'zgarishlarni kuzatish mumkin.

Respublikamizda jami chiqarilgan aksiyalar 6,3 trln. dona bo'lib, nominal bahosi 59,4 trln. so'mni tashkil etgan. 2021-yilda jami chiqarilgan aksiyalar soni 1,98 trln. tashkil etib, bozorning umumiy aylanma mablag'i 10,71 trln. so'mni tashkil etgan. 2020-yilga nisbatan 2,07 marta kam bo'lgan. 2021-yilda tashkil etilgan bozorda 14045 ta ya'ni 815,04 mlrd. so'mlik kelishuvlar amalga oshirilgan bo'lib, shuning 14039 tasi aksiyalar, 6 tasi korporativ obligatsiyalar orqali amalga oshirilgan. 2021 yilda qimmatli qog'ozlar markaziy depozitariyasi va investitsiya vositachilari orqali 5743 ta aksiya va korporativ obligatsiyalarga 9,89 trln. so'mlik kelishuvlar amalga oshirilgan. Ikkilamchi bozorda aksiya va obligatsiyalarning umumiy aylanma mablag'i 1 704,4 mlrd. so'mni tashkil etgan. Aksiyalarning ikkilamchi bozorida jismoniy shaxslar bilan amalga oshirilgan savdo umumiy savdoni 734,73 mlrd. so'mni tashkil etgan yoki 45,38% ni. 2021-yilda bozor ishtirokchilarini umumiy soni 138 tani tashkil etgan ^[6].

6 - j a d v a l: O'zbekiston Respublikasi fond birjasi ishtirokchilari soni ^[7]

№	Professional ishtirokchilar	Yil davomida berilgan litsenziyalar soni			Faoliyat olib borayotgan ishtirokchilar soni
		2019-yil	2020-yil	2021-yil	2021-yil
1.	Investitsiya vositachilari	2	0	4	45
2.	Investitsiya maslahatchilari	2	4	4	46
3.	Investitsiya aktivlarini ishonchli boshqaruvchilari	0	1	0	9
4.	Qimmatli qog'ozlar birjadan tashqari savdosini tashkil etuvchilar	0	0	0	2
5.	Transfer-agentlar	1	0	0	0
6.	Jami	5	7	16	138

Garchi fond birjasi savdo aylanmasida so'nggi yillarda ma'lum darajada o'sish kuzatilayotgan bo'lsa-da, qimmatli qog'ozlarga bo'lgan talab va takliflarning bir yerda jamlanishini yetarli darajada, deb bo'lmaydi. Bu esa, o'z navbatida, qimmatli qog'ozlarning yuqori likvidligini oshirish hamda aksiya qiymatini to'g'ri aniqlash imkoniyatini bermaydi. Bundan tashqari brokerlik faoliyatini rivojlantirish orqali fond birjasida savdo hajmini oshirish muhim sanaladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Yuqorida tahlil qilingan yangi innovatsion xizmatlar jahon amaliyotida innovatsion-broker tizimini yaratish imkonini bergan. Hozirgi kunda ushbu tizimdan barcha davlatlarda keng foydalanib kelmoqda. Shuning uchun qimmatli qog'ozlar bozorida brokerlik kompaniyalarni yaxshi faoliyat olib borishi uchun quyidagilarni amalga oshirish muhim sanaladi:

- respublikamiz qimmatli qog'ozlar bozorida brokerlik faoliyatini rivojlantirishda "innovatsion-broker tizimi"ni joriy etish maqsadga muvofiq. Bunda,
- oddiy brokerlik xizmatini ko'rsatib kelgan kompaniyalar yangi klassik-brokerlik (full service broker) xizmatini joriy etish;
- brokerlik faoliyatida yangi yo'nalish diskont-brokerlar (discount broker) xizmatini olib kirish;
- internet tizimini rivojlanib borishi natijasida onlayn-brokerlar (on-line broker) faoliyatini tatbiq etish.
- brokerlik kompaniyalarni faoliyatini samaradorligini oshirib borish asosida daromadini maksimallashtirish;
- yangi axborot texnologiyalarini qo'llash asosida brokerlik xizmati sifatini oshirish;
- 2022–2026-yillarda fond bozorini rivojlantirish strategiyasini ishlab chiqish asosida erkin muomaladagi jami qimmatli qog'ozlarning yalpi ichki mahsulotga nisbatini 2026-yil oxirigacha kamida 10–15 foizga yetkazish;
- qonun hujjatlarini qayta ko'rib chiqib, ortiqcha cheklovlarni bekor qilish va fond bozorida ishlashni soddalashtirish zarur;
- jahon amaliyotidan kelib chiqib, kapital bozorida muomalada bo'lgan qimmatli qog'ozlar turlarini ko'paytirish;
- qimmatli qog'ozlarga bo'lgan talabni ko'paytirish, xorijiy birja, brokerlar va banklarni mamlakat fond bozoriga jalb qilish;
- sug'urta kompaniyalariga aktivlarining ma'lum foizini fond bozoriga yo'naltirish, banklarga birlamchi bozorda yuqori likvidli qimmatli qog'ozlarni xarid qilish uchun ruxsat berish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Benjamin Graham (2006). The Intelligent Investor: The Definitive Book on Value Investing. A Book of Practical Counsel (Revised Edition) Paperback – Bargain Price, . 300 pages.
2. Keunsoo Kim, Jinho Byun (2018). Analysis of the Korean Stock Market: Behavioral Finance Approaches/ WSPC (May 18, 2018) . English. 294 pages.
3. Алехин, Б. И (2018). Рынок ценных бумаг : учебник и практикум для академического бакалавриата /Б. И. Алехин. – 2-е изд., испр. и доп. – Москва : Издательство Юрайт. – 497 с.
4. Берзона Н. И (2019). Рынок ценных бумаг : учебник для академического бакалавриата / Н. И. Берзон [и др.] ; под общей редакцией.. – 4-е изд., перераб. и доп. – Москва : Издательство Юрайт. – 443 с.
5. Буренин А.Н. (2008). Управление портфелем ценных бумаг/Учебник. НТО имени академика С.И. Вавилова. Стр.440.
6. Бутиков И (2008). Рынок ценных бумаг Узбекистана: проблемы формирования и развития. Ташкент: KONSAU-DITINFORM-NASHR, - 224 с.
7. Гасанов, Г. М. (2007). Повышение эффективности работы региональных организаций участников рынка ценных бумаг на основе внедрения управленческих инноваций "Технические науки". - № 2 (20). - С 17-20.

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2023. № 6

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

«Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot» jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi 26-uy.